

МІСІЯ «СЛОВ'ЯНСЬКИХ АПОСТОЛІВ» КИРИЛА І МЕФОДІЯ В ЕНЦИКЛІЦІ ПАПИ ІВАНА ПАВЛА ІІ «SLAVORUV APOSTOLI»

Наукове вирішення такого питання, як розповсюдження християнської релігії на терені проживання слов'янських народів та виникнення слов'янської писемності, напряму пов'язане з іменами «слов'янських апостолів» Кирила (Костянтина) та Мефодія (ймовірно Михайла), являє собою одне з найскладніших сюжетів усієї всесвітньої історії. **Означена проблема**, володіючи на сьогодні, без перебільшення, «океаном» літератури, тим не менш залишається далекою від остаточного розв'язання. Однак саме такій складній науковій і богословській проблемі й присвятив у 1985 р. своє Окружне послання (Енцикліку) *Slavorum apostoli* Папа Іван Павло ІІ.

Джерельна база. Переклад Енцикліки ми знайшли в Державному архіві Луганської області серед додатків до Звіту Уповноваженого у справах релігій по Ворошиловградській області (нині Луганська. – О.Б.) про перебування делегації Російської православної церкви на Третій Асамблеї віросповідань Румунії «За мир і роззброєння» (Бухарест, 21 – 23 червня 1984 року). Головою делегації був митрополит Одеський і Херсонський Сергій, керуючий Ворошиловградсько-Донецькою єпархією¹⁶⁴. Звіт у документації фігурує під 1985 роком. Додатком під № 11 до цього звіту є російський переклад (авторства Ф.Полторацького) французького тексту Енцикліки *Slavorum apostoli* (правда, з помилкою у назві: проставлено «*Salvorum apostoli*»). З духу і букви перекладу видно, що робила його людина, яка мала богословську освіту. Тож можна припустити, що після виходу у світ даної Енцикліки в 1985 році її було вирішено перекласти і додати до зазначеного звіту Уповноваженого. А переклад її міг доручити Ф. Полторацькому (людині, явно близькій до Церкви) той же митрополит Сергій.

Українською наукою вказана Енцикліка Івана Павла ІІ вивчена недостатньо. Навіть у такої вдумливої дослідниці писемної культури Київської Русі, якою є Тетяна Горбаченко, простежується опосередковане її знання. В її монографії, присвяченій розвитку руської писемності, на тему «Вплив християнства на становлення писемної культури Русі-України: релігієзнавчо-філософський аспект» (К., 2001), відсутнє посилання на текст

¹⁶⁴ Державний архів Луганської області (ДАЛО). – Ф.Р – 3699. Уповноважений ради по справах релігій при Раді міністрів УРСР по Ворошиловградській області, місто Ворошиловград. – Оп. 1. – Спр. 161. Звіт про перебування делегації Руської православної церкви на III Асамблеї Румунських віросповідань на чолі з митрополитом Одеським і Херсонським Сергієм, керуючим Ворошиловградсько-Донецькою єпархією та додатки до нього. 1985 р. – 120 арк. – Додаток 11. Окружне послання (мова перекладу російська). Далі: Енцикліка.

самого документу¹⁶⁵. Ситуація не змінилася на краще і сьогодні: так, зокрема, у статті Ніни Коберник «Феномен Кирила і Мефодія в католицькій традиції», надрукованій у збірнику «Україна і Ватикан: до і після Другого Ватиканського собору» (К., 2013) зроблене тільки одне посилання на текст цього документу, і то – з тематичної збірки праць Івана Павла II в перекладі російською мовою¹⁶⁶. З цього ми робимо висновок, що українською мовою цей, без перебільшення, програмний документ папи-слов'янина так і не перекладений й вітчизняною наукою належним чином не вивчений.

Вказаний вище російський переклад Енцикліки *Slavorum apostoli* авторка даної статті зовсім випадково знайшла в Луганському держархіві ще в 2004 році. Було дуже дивно бачити його саме в Луганську. Папа-слов'янин Іван Павло II зможе прорватися до Києва тільки у 2001 році, а написана ним Енцикліка – робота його думки – на той час майже 20 років уже буде лежати, ніким не запитана, далеко на Сході України, в Луганському обласному архіві.

Авторка даної статті зі своїми учнями зробила все, що могла: і сама надрукувала статтю «*Slavorum apostoli*»¹⁶⁷, в якій провела загальний огляд головних ідей даного документу, і дехто зі студентів підготували наукові розвідки на підставі вивчення цієї Енцикліки, одна з яких навіть отримала премію на обласному конкурсі студентських робіт з краєзнавства в 2005 році. Крім того (що, на нашу думку, є головним), авторка ініціювала і сама брала участь у створенні в березні 2005 року літературного перекладу даної Енцикліки українською мовою. Але все це виявилось нікому не потрібним. На жаль, стан української історичної науки зараз такий, що дослідники створюють і публікують свої праці практично тільки для самих себе.

Актуальність теми. Дана стаття присвячена аналізу Енцикліки *Slavorum apostoli* навколо головної теми даного документа – місії Кирила і Мефодія серед слов'ян, завдяки виконанню якої Брати й ввійшли в історію під високим іменем Слов'янських апостолів.

Найважливішим результатом праці Солунських Братів, що мала величезне культурне й богословське значення, була реалізація Великої Слов'янської Ідеї – вживання живої народної мови в церкві та у Святому Письмі. Ідея Костянтина, як писав видний богослов та історик Церкви митрополит Іларіон (Іван Огієнко), – «Богослужіння живою мовою була незвичайною. Він висунув революційну на той час ідею: хвалити Бога можна

¹⁶⁵ Див.: Горбаченко Т.Г. Вплив християнства на становлення писемної культури Русі-України: релігієзнавчо-філософський аспект. – С. 51.

¹⁶⁶ Коберник Н. Феномен Кирила і Мефодія в католицькій традиції // Україна і Ватикан: до і після Другого Ватиканського собору. За ред. А. Колодного, Л. Филипович та П. Яроцького. – К., 2013. – С. 114.

¹⁶⁷ Борисова О. «*Slavorum apostoli*» // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2005. – № 4 (86). – С. 175-182.

всіма мовами. Навіть в останній своїй молитві великий гуманіст Кирило (Костянтин) просив Бога подолати “тримовну єресь”¹⁶⁸.

Великою заслугою слов'янських просвітителів був також перший переклад текстів Святого Письма. Як тільки серед слов'ян залунало Богослужіння слов'янською мовою, Кирило сказав: «Летить нині плем'я слов'янське». Тим, на нашу думку, «слов'янський апостол» відзначив глибокою й точною фразою те явище, яке мало величезне націо- і державотворче значення, яке в сучасній науці визначається терміном «пасіонарність». Справа Солунських братів тому й була місіїнозначущою, що була цивілізаційно правильною. І навряд чи по корисності її результатів для слов'ян поруч із нею можна в історії світової культури поставити ще щось рівне їй за гідністю і значимістю, незважаючи ні на що, навіть на те, що, згідно з думкою деяких нинішніх дослідників, справа Братів була міфом. Якщо навіть це й так (що ще не факт), то сам міф справив такий культуротворчий вплив на слов'янство, значення якого навряд чи можна переоцінити.

Тому правий був митрополит Іларіон (Огієнко), що Слов'янські апостоли створили для слов'янських народів те, чого ті не мали, щоб стати народами незалежними, самостійними і культурними. Роль і значення в тому власного християнського релігійного обряду переоцінити важко. Церковнослов'янська мова стала мовою не лише релігійного обряду, а й мовою літератури та мистецтва. Усе це склало підвалину високої культури, яка вивела слов'янство на рівень великих, цивілізованих народів. У такому цивілізаційному значенні їй слід, на нашу думку, оцінювати діяльність Слов'янських апостолів Кирила та Мефодія.

Окружне послання (Енцикліка) *Slavorum apostoli* авторства Папи Івана Павла II, написане у зв'язку з XI століттям справи євангелізації св. Кирила і Мефодія, складається з дев'яти частин: вступу, шести основних глав, висновків і списку посилань.

Основний зміст статті. Вступ починається зі слів: «Апостоли слов'ян, святі Кирило і Мефодій залишаються пов'язаними в пам'яті Церкви з великою справою Євангелізації, яку вони здійснили. А можна навіть сказати, що спогад про них став особливо живим і актуальним у нашу епоху»¹⁶⁹. Далі Іван Павло II сповіщає, що, беручи до уваги вагомість місії Солунських братів, пошанування їх імен цілими народами, він проголосив святих Кирила і Мефодія со-патронами Європи своїм документом *Egregiae virtutis* (31.12.1980 р.), чим продовжив справу вшанування «слов'янських апостолів», здійснену Левом XIII (1880 р.) і Павлом VI (1964 р.). «Більше століття після опублікування енцикліки Лева XIII, – пише Іван Павло II, – нові обставини в момент святкування одинадцятого століття блаженної кончини Святого

¹⁶⁸ Іларіон. Константин і Мефодій. Їх життя та діяльність. Історико-літературна монографія / Митрополит Іларіон. – Вінніпег, 1970. – Т. I. – С. 318.

¹⁶⁹ Енцикліка, арк. 71.

Мефодія, закликають до того, щоб знов висловити те, що Церква згадує в цю важливу річницю. І перший Папа, закликаний з Польщі й, відповідно, з центру слов'янських націй займати престол святого Петра, відчуває себе особливо покликаним на цю справу». Далі зауважується, що досвід Братів може бути розглянутий нині більш зріло й глибоко, а уроки їх життя й апостольської діяльності – розкриті в новій повноті й з наступним принесенням нових плодів¹⁷⁰.

У главі II «Біографічний огляд» викладається у стислому вигляді історія життя та діяльності Братів. І вже в загальному пункті Енцикліки (п. 4) подається, що під час поїздки в Хазарію, перебуваючи в Криму, в Херсонесі, Брати відзнайшли церкву, де, на їхню думку, був похований св. Климент папа Римський, знайшли його мощі, забрали їх, а потім у Римі передали папі Адріану II¹⁷¹. Далі йдеться про те, що у відповідь на клопотання моравського князя Ростислава до імператора Михайла I про те, щоб до його народів було послано «єпископа й учителя..., який був би в змозі їм пояснити істинну християнську віру їхньою мовою», було вирішено послати до слов'ян саме Братів на місію, «якій присвятили обоє решту свого життя, позначене мандрями, нестатками, стражданнями, ворожістю й переслідуваннями, що доходили, щодо Мефодія, аж до жорстокого полону». Але Брати з гідністю несли тягар місії, «вони несли з собою тексти Священного Писання, необхідні для служіння божественної літургії, підготовлені й перекладені ними давньослов'янською мовою, написані новою абеткою, винайденою Костянтином Філософом і чудово пристосованої до фонетики цієї мови»¹⁷². Як бачимо, велике значення надається Братами в християнському житті саме справі мови і культури.

Утім, не все було так просто в їх діяльності, протидія діяльності Братів також була чималою. Кирила і Мефодія було викликано до Венеції, де публічно були піддані обговоренню їхні новаторські методи місійної діяльності. Але папа Адріан II сприйняв Братів вельми прихильно. «Схваливши слов'янські богослужбові книги, він повелів їх урочисто покласти на престол церкви святої Марії ad Praesepe, що іменується сьогодні свята Марія Майора, і розпорядився хіротонізувати їхніх послідовників у священники». Проте Кирило вже був тяжко хворий і 14 лютого 869 р. помер у Римі. «Святий Мефодій, – пише папа Іван Павло II, – залишився вірний словам, які сказав йому Кирило на смертному одрі: «Брате мій, ми розділили одну долю, ведучи плуг у одній борозні; тепер я падаю на поле у кінці мого дня. Ти, я це знаю, дуже любиш свою Гору¹⁷³; але не залишай справу

¹⁷⁰ Там само, арк. 73-74.

¹⁷¹ Енцикліка, арк. 76. (Про папу Римського [Адріана] і його захист слов'янської грамоти пише Нестор у: Літопис Руський [за Іпатським списком переклав Леонід Махновець]. – К., 1990. – С. 15).

¹⁷² Там само.

¹⁷³ Папа пише, що мова йде про гору Олімп у Віфінії, відому як Свята Гора.

викладання, повернувшись на Гору. Воістину, де зможеш ти краще здійснити справу свого спасіння?»¹⁷⁴. Тут чітко видно, якого великого значення надавав св. Кирило справі освіти.

Після смерті брата Мефодій пережив багато несправедливих переслідувань. У 680 р. його було викликано ad limba Apostolorum, щоб викласти ще раз усе питання особисто новому папі Івану VIII. «У Римі, – пише Іван Павло II, – очищений від усіх звинувачень, він домігся від Папи опублікування булли *Industriae tuae*, яка, крайньою мірою, по суті, відновлювала прерогативи, визнані за богослужінням слов'янською мовою його попередником Адріаном II»¹⁷⁵. Справа Мефодія і її законність та відповідність християнському віровченню (помічаємо, що папа вживає двічі термін «православ'я»¹⁷⁶) були визнані не тільки Римом, а й Константинополем (імператором і патріархом Фотієм¹⁷⁷).

Останні роки життя, згідно Енцикліки, Мефодій присвятив перекладам Св. Письма, богослужбових книг, творів Отців Церкви, а також збірника церковних і громадянських законів під назвою «Номоканон»¹⁷⁸. І в записці *De conversione Sarranorum lebellus* (871 р.), у розділі XII читаємо: «Відомий грек, на ім'я Мефодій, новознайденими слов'янськими письменами по-філософськи перевершив мову латинську»¹⁷⁹. Отже, як бачимо, слов'янська мова надавала кращі можливості для визначення філософських понять, категорій тощо. *Філософія ж формує точність мислення, правильне розуміння картини світу*. На жаль, означену особливість слов'янської мови і досі ніхто не тільки не обстоював належним чином, а навіть не побачив! Православним слов'янам, переконані, треба читати не тільки те, що пишуть наукового предстоятелі їхніх церков (хоча практично нічого, крім переспіву історичних міфів, вони й досі не пишуть), а й те, що пишуть Римські папи про них же самих. Дуже корисно, право слово.

Помер Мефодій 6 квітня 885 р. «Своєю далекоглядною діяльністю, – каже Іван Павло II, – своїм глибоко православним вченням¹⁸⁰, своєю врівноваженістю, своєю толерантністю, своєю апостольською старанністю, своєю безстрашною великодушністю, він завоював визнання й довіру Римських Пап, Константинопольських Патріархів, Візантійських Імператорів і значної кількості Князів нових слов'янських народів. Ось чому Мефодій став проводирем і законним пастирем Церкви, яка була ним заснована в цю епоху, серед цих націй, і він одностайно визнається, також, як і його брат Костянтин, як провісник Євангелія і вчитель «від Бога і святого апостола

¹⁷⁴ Енцикліка, арк. 77-78.

¹⁷⁵ Там само, арк. 78.

¹⁷⁶ Енцикліка, арк. 78.

¹⁷⁷ У Східній Римській імперії імператор був Головою церкви.

¹⁷⁸ Енцикліка, арк. 78-79.

¹⁷⁹ Цит.: Горбаченко Т.Г. Вказ. праця. – С. 181.

¹⁸⁰ Папа втретє підкреслює, що Кирило і Мефодій – місіонери православ'я.

Петра», і як основа повної єдності між нещодавно заснованими Церквами і Церквами більш давніми». Справа Братів, – підкреслює Іван Павло II, – «залишається живим прикладом і взірцем для Церкви і для місіонерів усіх часів»¹⁸¹.

У главі III «Глашатаї Євангелія» Папа обґрунтовує думку, що Солунські брати «змогли стати апостолами слов'ян у повному сенсі цього слова». І перш за все, богословськи. Думка пояснюється тим, що «Бог вимагає інколи від своїх обранців віддалення від їх батьківщини» і розповідається про видіння, яке мав апостол Павло, в якому його було покликано для проповіді християнства до Македонії¹⁸². З того видно, що психологічним формам життя людини, в яких сни, видіння, прозріння займають значне місце, церква завжди надавала великого значення. Далі йде ідеологічне обґрунтування, а саме, що Братів до місії покликали «голос і влада Візантійського імператора і Константинопольської Церкви». Виконання завдання включало відмову від звичайного життя, від'їзд за межі Східної Римської імперії й довге життя серед народів, які не знали засад грецької християнської культури, вже вельми розвиненої на той час. «Тричі Римський Папа звертався з одним і тим же проханням до Мефодія, посилаючи його як єпископа до слов'ян Великої Моравії, в церковні області стародавньої єпархії Паннонії», що проявляє як увагу Рима до справи місії, так і до слов'янських теренів¹⁸³. Однак Брати погодилися вийти на місію тільки тоді, коли до них звернувся імператор Східної Римської імперії. Костянтин сказав йому: «Хоч я виснажений і переніс фізичні негаразди я піду з радістю в цю країну», «з радістю я відправляюся в ім'я Христової віри»¹⁸⁴.

Тож підкреслимо, що на місію до слов'ян Братів посилали обидва центри християнства – Рим і Константинополь, і рівною мірою влада духовна і світська. Видна повага і врахування формули «симфонії взаємовідносин» церкви і держави, закарбованої в Кодексі Юстиніана (VI ст.). Далі Іваном Павлом II наводиться низка євангельських положень, що підтверджує те, що такий підхід до справи відповідає повноті християнського віровчення.

І Брати повністю прийняли на себе всі складнощі та проблеми, «які стояли перед народами, що захищали своє буття перед лицем військового і культурного тиску з боку нової Романо-Германської Імперії, і які намагалися відмовитися від форм життя, які вони вважали для себе чужими»¹⁸⁵. Розділення між Західним та Східним християнством назрівало вже тоді, й Брати не могли обминути його, але, як пише Іван Павло II, «вони змогли підтримувати завжди істинне православ'я»¹⁸⁶ і бути уважними до того, щоб

¹⁸¹ Енцикліка, арк. 79.

¹⁸² Там само, арк. 80.

¹⁸³ Енцикліка, арк. 80-81.

¹⁸⁴ Там само, арк. 81.

¹⁸⁵ Там само, арк. 82-83.

¹⁸⁶ І – ще раз вживається термін «православ'я».

нові способи життя, притаманні народам, яких вони євангелізували, не розходилися зі скарбницею Передання», незважаючи ні на які складності й випробування, не відступаючи від «твердого наміру сприяти й служити благу слов'янських народів і єдності Вселенської Церкви»¹⁸⁷.

І в перспективі євангелізації обидва Брати присвятили себе важливій справі перекладу священного Писання з грецької мови на слов'янську. Для того, як зазначає папа, «треба було добре пізнати внутрішній світ тих, кому мали намір возвістити Слово Боже, користуючись образами і поняттями, які були б для них рідними... Йшлося про новий метод катехизації» [15, арк. 84]. Справа була узгоджена в Римі з ученням, яке залишили апостоли Петро і Павло. Костянтин і його помічники «потурбувалися створити нову абетку, щоб істини, які підлягали возвіщенню й викладенню, могли бути написані слов'янською мовою і були, таким чином, повністю зрозумілі й засвоєні тими, кому вони були призначені», у чому Брати являють собою зразок для всіх місіонерів, які «від давнини і до нових часів – від Європи до Азії і сьогодні на всіх континентах – працювали над перекладом живими мовами різних народів Біблії і богослужбових текстів»¹⁸⁸.

У главі IV «Вони насадили Церкву Божу» підкреслюється мирний характер творення Церкви, здійсненої Братами, натхненними своїм розумінням Церкви єдиної, святої і вселенської, а потім – те, що хоча слов'яни й приймають обох Братів за «слов'ян по серцю», обидва були все ж таки «людьми еллінської культури і візантійського виховання, тобто людьми, які цілком належали до традицій християнського Сходу як світського, так і церковного»¹⁸⁹. Далі подається, що Грецька церква знала власні традиції національних східних церков, які користувалися мовами своїх народів. Так діяли й обидва Брати, а, відповідно, характер їх діяльності був виразно східним. Західна церква була іншою, інтернаціональною, що папа відзначає так: «Західне християнство, після переселення нових народів, згуртувало етнічні групи, що приєдналися до місцевого латинського населення, даючи усім, з метою їх об'єднання, латинські мови, богослужіння і культуру, передані Римською Церквою». Курс був узятий на одноманітність, бо «будь-яка відмінність ризикувала бути сприйнятою як загроза цій єдності, що знаходилася ще *in fieri*, й що могла бути сильною спокуса позбутися її, навіть вдаючись до різних форм примусу»¹⁹⁰.

«З цієї точки зору, – пише Іван Павло II, – дивно й захоплююче бачити, як обидва святі, працюючи в таких складних і таких не передбачуваних ситуаціях, не намагалися нав'язати народам, яким вони мали проповідувати, ні безперечної переваги грецької мови і візантійської культури, ні звичаїв, ні поведінки більш розвинутого суспільства, на яких вони були виховані і до

¹⁸⁷ Енцикліка, арк. 83.

¹⁸⁸ Там само, арк. 84-85.

¹⁸⁹ Енцикліка, арк. 85-86.

¹⁹⁰ Там само, арк. 87.

яких вони залишалися, звісно, прив'язані й прихильні. Сподвигнуті великим бажанням об'єднати у Христі нових віруючих, вони пристосовували до слов'янської мови багаті й витончені тексти візантійського богослужіння і гармонійно застосовували до складу думки і звичаїв нових народів витончені й складні розробки греко-римського права. Дотримуючись цієї програми злагоди і миру, вони в будь-яку мить дотримувалися обов'язків своєї місії». Далі підкреслюється, що Брати, незважаючи на те, що були підданими Східної Римської імперії й підлеглими Константинопольського патріарха, «зважали за свій обов'язок звітувати Папі Римському про їх місіонерську працю»¹⁹¹.

В останньому треба розуміти і правильність поведінки Братів, оскільки Християнська церква в їх часи не була розділена, і мудрість – не хотіли втягувати слов'янство в існуючі вже на той час складності у стосунках між двома світовими центрами християнства.

Зміст такої діяльності Братів папа бачить саме як папа: «Розпочинаючи свою місію, на підставі повноважень, отриманих від Константинополя, вони прагнули потім, у певному сенсі, підтвердити їх, звертаючись до Римського апостольського Престолу, видимого центра єдності Церкви»¹⁹². І тут треба бачити не тільки «претензії Римських пап» на підтвердження повноважень, отриманих від Константинополя (до чого схилиються наші вчені), а найперше – колізію з розвалом Ереґлі (Іраклії) – митрополії, яка була у підпорядкуванні Риму, що здійснив у свій час Константинополь. Тож зрозуміло, чому останній не любить піднімати цю проблему, адже виявиться, що з його повноваженнями дійсно-таки проблема існувала. Але зрозуміло й те, чому папа теж майже не торкається її: Іраклія (Фракія) до розвалу була одним з оргцентрів Східної Православної церкви, і тоді виходить, що Рим через неї був у складі Східної Православної церкви. Про самопроголошення Константинополя папи говорять, а ось про своє власне (нехай і таке, що стосувалося тільки однієї митрополії) воліють за краще мовчати.

Отже, взаємне підтвердження повноважень Риму і Константинополю було потрібне, адже тільки так можна вийти на Кафолічну повноту Церкви, що папа розуміє і бачить у дії Братів, бо пише далі: «Таким чином, вони воздвигли Церкву, будучи натхненні значенням її вселенськості, Церкву єдину, святу, кафолічну й апостольську»¹⁹³. Дійсно, так: Петро (Західна церква, Рим), Павло (Східна церква), Андрій (місія «Скіфія») – у такому поєднанні постає цілком кафолічна, єдина, свята, апостольська церква, *тільки місією Андрія вирвана від самих своїх першопочатків з-під будь-якої залежності від обох центрів церкви – хоч західного, хоч східного*. Тому так важлива місія ап. Андрія Первозванного для Церкви з оргцентром у Києві.

¹⁹¹ Там само, арк. 87-88.

¹⁹² Там само, арк. 88.

¹⁹³ Енцикліка, арк. 88.

Далі папа наводить як слова Ісуса Христа, так і екуменічний заклик апостолату¹⁹⁴, чим тільки підтверджує правильність нашого звертання до апостольських місій, а також екуменічне значення саме такої поведінки Братів. І тут можна погодитися, що «переконаність обох Солунських Святих, за якою кожна помісна Церква покликана збагачувати своїми власними дарами кафолічну „плерому” (повноту), знаходилася у досконалій гармонії з їхньою євангельською інтуїцією, яка полягала в тому, що різні способи життя окремих християнських Церков не можуть ніколи виправдати розлад, розбрат, розриви у сповіданні Єдиної віри і в практиці любові». Папа вбачає в Солунських Братах істинних предтеч екуменізму, обґрунтовуючи свою думку тим, що турбота, «яку виказали обидва Брати – і особливо Мефодій, з причини своєї єпископської відповідальності – про збереження єдності віри між Церквами, до яких вони належали, тобто між Церквою Константинопольською і Церквою Римською, з одного боку, і народжуваними Церквами – з іншого, була й залишається назавжди їхньою великою заслугою»¹⁹⁵.

Зауважимо тільки, що в часи Братів про екуменізм мова йти ще не може, адже Християнська церква в їх часи була ще єдина, не розколота, тож якби і Рим, і Константинополь своєчасно врахували досвід обох Братів, то й самої проблеми не було б, бо Церква б не розкололася. Але так не сталося. На жаль.

У главі V «Кафолічне значення Церкви» Іван Павло II звертає головну увагу на повчальний аспект у катехизаторському і пастирському методі, який Брати розробляли під час своєї місії серед слов'янських народів, і який мав величезний вплив на формування того розуміння Вселенської церкви, що сформувалося на сьогодні в лоні Західної церкви. І таке розуміння, згідно з яким кафолічність розуміється «по образу симфонії різних літургій всіма мовами, об'єднаних в одну єдину літургію, або гармонійний хор, який будучи сильним не зчисленною множинністю своїх голосів, підноситься своїми модуляціями, тембрами й нескінченними контрапунктами для возвеличення Бога з усіх точок нашої землі і в будь-який момент історії, – особливо гарно відповідає богословському і пастирському баченню, яке надихнуло апостольську й місіонерську справу Костянтина Філософа й Мефодія і було принципом їхньої місії серед слов'янських націй»¹⁹⁶.

І таке бачення св. Кирило захищав мужньо, відстоюючи його перед прихильниками «тримовності». «Нагадуючи, що Бог велить сходити своєму сонцю і падати дощу на всіх людей без винятку, – говорить в Енцикліці, – він казав: „Чи не вдихаємо ми всі однаково повітря? А ви не маєте совісті, обмежуючись тільки трьома мовами (єврейською, грецькою та латинською), і вирішивши, щоб інші всі народи і раси залишалися сліпими і глухими!

¹⁹⁴ Там само, арк. 88-89.

¹⁹⁵ Там само, арк. 89-90.

¹⁹⁶ Енцикліка, арк. 93.

Скажіть мені: підтримуєте ви все це тільки тому, що вважаєте Бога надто слабким, щоб Він міг це дозволити, чи занадто ревнивим, щоб цього забажати?!» На історичні та діалектичні аргументи, які йому виставлялися, Святий відповідав, спираючись на Священне Писання»¹⁹⁷. Ми вбачаємо у зазначеному те, що великий аристократ, «слов'янський апостол» Кирило проявляв найкращі свої духовні якості саме через свою людяність і глибокий демократизм. Дійсно, то був приклад, гідний наслідування.

Далі Іван Павло II викладає канонічне бачення кафолічності, притаманне Католицькій церкві, підкресливши, що завдяки місіонерським зусиллям обох Братів слов'янські народи змогли усвідомити своє призначення «взяти участь у вічному плані Пресвятої Трійці, у вселенському плані спасіння світу»¹⁹⁸, за що нащадки їх пам'ятають і шанують.

У главі VI «Євангеліє і культура» наголошується на тому, що справа євангелізації, яку здійснили Солунські Брати серед слов'ян, є «взірцем того, що сьогодні називається „інкультурацією” – втілення Євангелія в місцеві культури і в той же час введення цих культур у життя Церкви». Брати, створивши абетку для слов'янської мови, зробили основний внесок в культуру й літературу всіх слов'янських націй. «Крім того, – зазначає папа, – переклад Священних Книг, здійснений Кирилом і Мефодієм у співпраці з їхніми послідовниками, надав ефективності і культурної гідності богослужбовій слов'янській мові, яка стала на довгі віки не тільки церковною мовою, але й також мовою офіційною і літературною, і навіть розмовною мовою найкультурніших кіл більшості слов'янських націй, особливо ж серед усіх слов'ян східного обряду... В історичному розвитку слов'ян східного обряду ця мова відіграла роль, тотожну ролі латинської мови на Заході. До того ж, вона протрималася довше – частково до XIX століття – і виявила багато більший прямий вплив на виникнення місцевих літературних мов завдяки об'єднуючим їх тісним родинним зв'язкам»¹⁹⁹. З того слідує цілком логічний висновок, що справа євангелізації, здійснена Кирилом і Мефодієм, у певному сенсі постійно присутня в історії й житті слов'янських народів. Дійсно, висока культура неможлива без розвитку писемності, філософії, літератури, мистецтва, глибокого релігійного мислення. І в усьому тому в засадах лежить мова, бо, як відомо, Слово все ж таки «було на початку».

Главу VII «Значення і розповсюдження впливу християнського тисячоліття у слов'янському світі» Іван Павло II починає з констатації, що апостольська і місіонерська діяльність св. Кирила і Мефодія, що відбувалася у другій половині IX ст., «може розглядатись як перша ефективна євангелізація слов'ян»²⁰⁰. Увага! Ми вважаємо, що цими своїми словами папа Іван Павло II визнає факт *інших, передуючих місії Братів, спроб євангелізації*

¹⁹⁷ Там само, арк. 94.

¹⁹⁸ Там само, арк. 96.

¹⁹⁹ Енцикліка, арк. 98-99.

²⁰⁰ Там само, арк. 99.

слов'ян, просто недостатньо ефективних. Не можна тут не побачити також і те, що Рим, відтак, пам'ятає «Євангеліє, писане роуськими письменами», що його св. Кирило привіз з наших теренів, завдяки якому, власне, і стало можливим як створення кирилиці, так і визнання самого слов'янського Кирило-Мефодіївського обряду Римом. Рим – послідовний у своїх діях, не можна не відзначити.

Далі викладається історичний матеріал щодо розповсюдження християнства в Моравії, Словачії, Паннонії, Польщі, Болгарії, Хорватії, Румунії, Київській Русі. «Тому справедливо, – пише Іван Павло II, – що святі Кирило та Мефодій були швидко визнані сім'єю слов'янських народів як отці їхнього християнства, а також і їхньої культури». А далі папа підкреслює значення християнства для всієї Європи, зазначаючи, що справа Братів «є величезним внеском у створення загальних християнських коренів Європи, які своєю міцністю і життєздатністю є найтвердішим підмурком, що не може ігноруватися за ніякої серйозної спроби реформувати єдність цього континенту новим і актуальним чином»²⁰¹.

Папа відзначає, що після одинадцяти століть існування християнства у слов'ян чітко проявляється, що спадок Братів для них залишається більш глибоким і більш сильним, ніж будь яке розділення. І робить висновок, що західна й східна традиції церкви є проявом різноманіття, яке при правильному розумінні може тільки збагатити культуру Європи, її релігійну традицію, стати основою її духовного оновлення²⁰². Важливо, що саме досвід Солунських Братів у справі євангелізації слов'ян подвиг Голову Римської церкви до такої думки. Особливо папа наголошує на цінності заклику Братів «плекати разом спілкування», як такого, що не втратив актуальності і в наш час, а також на цінності їхньої діяльності саме в формі «інкультурації». «Обидва Брати, – зазначається в Енцикліці, – не лише виконали свою місію, повністю поважаючи вже існуючу у слов'янських народів культуру, але вони її підтримували і наполегливо розвивали найліпшим чином, так же, як і релігію», що є прикладом для церков у справі їх прогресу. «Кирило і Мефодій своєю особистістю і своєю справою, є постатями, що пробуджують у кожному християнинові велику „ностальгію по з'єднанню” і по єдності між обома Церквами-сестрами: Східною і Західною», – підкреслюється в Енцикліці²⁰³.

У Висновках папа Іван Павло II наголошує на тому, що всій Церкві треба урочисто й радісно відзначити XI століття апостольської справи Кирила і Мефодія, і зазначає: «Всі можуть зрозуміти, з яким глибоким захопленням перший син слов'янського племені, покликаний опісля майже

²⁰¹ Там само, арк. 99-102.

²⁰² Там само, арк. 102.

²⁰³ Енцикліка, арк. 104.

двох тисячоліть обіймати єпископську кафедру, яка була кафедрою святого Петра в цьому місті Римі, бажає взяти участь у цьому святкуванні»²⁰⁴.

«В руки Твої передаю дух Мій»: ми вітаємо одинадцять століття після смерті святого Мефодія, – пише папа, – тими ж словами, які він вирік перед смертю – як про це повідомляє його „Житіє” давньослов’янською мовою, – момент, коли він йшов з’єднатися зі своїми отцями по вірі, надії і любові: з патріархами, пророками, апостолами, вчителями, мучениками. Свідомством свого слова і свого життя, підтриманий харизмою Духа, він дав приклад плідного покликання століттю, у якому жив, як і наступним століттям, і особливо – нашому часові». Після смерті Мефодія – першого архієпископа Церкви, заснованої ним у слов’ян, послідовники віддали йому шану, відправивши богослужіння латинською, грецькою і слов’янською мовами²⁰⁵. «Тепер, – пише папа, – коли минуло XI століть з моменту його смерті, я бажав би опинитися, крайньою мірою, духом у Велеграді, де, ймовірно, Провидіння дозволило Мефодію завершити своє апостольське життя: я бажав також зупинитися у Базиліці святого Климента Римського, на місці, де був похований св. Кирило, і біля гробниць цих двох братів, апостолів слов’ян, я бажав би ввірити Пресвятій Трійці їх духовний спадок в особливій молитві».

«В руки Твої передаю...». І далі Римський папа Іван Павло II підносить до Бога особливу молитву, ввіряючи Богу спадок віри слов’янських націй²⁰⁶.

Проаналізований документ, є, по-перше, духовним маніфестом папи-слов’янина, а по-друге – глибоким богословським твором, в якому повністю заповнений і час, і простір, і в якому ще й бринить особливо особливий «простір душі». Енцикліка папи Івана Павла II *Slavorum apostoli* вже має, а з часом буде мати ще глибше й ще більш велике історичне значення. Людина, велика особистість душею своєю рвала обмеження католицької картини світу, виходячи за неї, визнаючи величезне історичне значення християнського досвіду слов’янства, у засаді якого стояли Слов’янські апостоли, в справі Вселенськості Церкви Христа. І то є великим проявом аристократизму духу Великого Предстоятеля, історичне значення життя і діяльності якого ще належить оцінити людству.

У 1985 році в СРСР генеральний секретар ЦК КПРС М. Горбачов об’явив початок нової політики партії, що ввійшла в історію під назвою «перебудова». І в тому ж таки 1985 році Римський папа Іван Павло II пише свою енцикліку *Slavorum apostoli*, в якій піднімає питання значення християнізації слов’янства на небачений до цього в католицизмі рівень. І в 1989 році особистим розпорядженням М.Горбачова Українська Греко-Католицька Церква в УРСР була легалізована. Не відновлена, а саме легалізована (бо ж діяла в «катакомбах»). Це дало право УГКЦ вимагати

²⁰⁴ Там само, арк. 105.

²⁰⁵ Там само, арк. 105-106.

²⁰⁶ Там само, арк. 107-111.

повернення їй усього майна, яке їй належало до 1946 року. Так двері на Схід для Риму були відкриті.

Тоді ж розпочався новітній етап (можливо, його можна назвати постмодерним) церковної геополітики Риму. І на цьому етапі офіційний візит Івана Павла II до Києва у 2001 році був явищем знаковим – Римський папа «ввійшов» таки до Києва (правда, далі Києва на Схід України йому пройти не вдалося). І не важливо при цьому, хто його запрошував – світський голова держави чи голова церкви, важливим є сам факт того, що папа з офіційним візитом у Києві був, а потім повернувся до Риму.

Після цього Іван Павло II здійснив те, що називається інтервенцією, на православні території Російської Федерації, які знаходяться під омофором Московського патріарха, – підвищив рівень рангів свого кліру, який працює у відділеннях Римо-Католицької Церкви на цих теренах (до єпископів – тих, хто ними не були, і до митрополитів – тих, хто були єпископами). Тодішній Московський патріарх Олексій II протестував проти всього цього, але марно. Адже Іван Павло II міг йому сказати так: «Я шлях апостола Андрія з Києва до Риму пройшов, а ти?..». І відповіді на це Олексію II було б нічого.

Бог любить своїх дітей, але Він же їх і більше за всіх випробовує. І одним з Його синів, був, безумовно, поляк по-батькові, але по-матері – українець (з Хмельниччини), Кароль Войтила – перший в історії Римської церкви папа-слов'янин Іван Павло II. **Великий Папа!!!**

А н о т а ц і ї

В статті **О.Борисовой «Місія «слов'янських апостолів» Кирила і Мефодія в оцінці Енциклики папи Івана Павла II «Slavorum apostoli»** розкривається значення подвижницької праці «слов'янських братів» у поширенні християнства на слов'янських теренах в її оцінках Понтифіком Іваном Павлом II.

В статтє **О.Борисовой «Миссия «славянских апостолов» Кирилла и Мефодия в оценке Энциклики папы Ивана Павла II «Slavorum apostolic»** раскрывается значение подвижничского труда «славянских братьев» в распространении христианства на славянских землях в ее оценках Понтификом Иваном Павлом II.